

Z ARCHIWUM

ANNA TYNIEC

KOPIEC KRAKA DWA RAZY USYPANY

Key words: Krak's Mound, legend, research, reconstruction, early medieval period

Kraków posiada nie tylko swoją legendę założycielską, lecz także grobowiec legendarnego założyciela miasta (por.: Radwański 2002; Słupecki 1998). W najwyższym punkcie masywu Krzemionek, na wzgórzu Rękawka, naprzeciw kościoła św. Benedykta (na wzgórzu Lasota), wznosi się kopiec uważany za mogiłę legendarnego założyciela Krakowa, księcia Kraka. Od wieków ważny punkt krajobrazu, wpleciony w legendy i tradycję kulturową miasta (**ryc. 1**; por. np. Ziejka 2016, 30-33).

W późnośredniowiecznych i XVII-wiecznych przekazach pisanych i ikonograficznych kopiec zwany jest „Rękawką”: *Tumulus dictus Rekawka*. U Słowian południowych nazwa ta oznacza „grób, grobowiec, trumnę”. Wydaje się, że na naszym terenie już w średniowieczu była niezrozumiała. Jej fonetyczna bliskość z polskim słowem „ręka” zrodziła tradycyjne wytłumaczenie, że oznacza grób usypany rękami (zwłaszcza: Radwański 2002 – tam wcześniejsza literatura). „Rękawka” przetrwała jako nazwa odpustu odbywającego się od wieków w rejonie kościoła św. Benedykta i Kopca Kraka. W czasach pogańskich, w dniu równonocy wiosennej, na kopcu odbywały się uroczystości poświęcone zmarłym i obrzędowi oczyszczenia¹. Po przyjęciu chrześcijaństwa włączono je w nurt świąt kościelnych. Ułatwiał to fakt, że dniem patrona kościoła istniejącego w pobliżu kopca, św. Benedykta, był właśnie 21. marca. Wydaje się, że świątynia pełniła rolę misyjną w stosunku do ośrodka pogańskiego kultu na Kopcu

Kraka (Radwański 2002). Leszek Słupecki (1998, 64) zwrócił uwagę na fakt, że podobnie jak w Skandynawii, obydwu wielkim kurhanom krakowskim, o prawdopodobnej wczesnośredniowiecznej metryce, towarzyszą „wczesne” świątynie chrześcijańskie (przy kopcu na Krzemionkach – kościół św. Benedykta funkcjonujący już w XI w., a przy Kopcu Wandy – opactwo cystersów ulokowane w Mogile w wieku XIII).

Plany Krakowa z wieku XVII i przekazy ikonograficzne z XIX w. dostarczają podstaw do sugestii, że w sąsiedztwie Kopca Kraka mogły istnieć również inne, mniejsze kopce (Radwański 2000; 2003). Obiekty ulegały stopniowemu niszczeniu, a ich ostateczną zagładę spowodowała budowa austriackich fortyfikacji w XIX w. Tego rodzaju zgrupowania kurhanów średniowiecznych znane są nie tylko z Polski, ale i z terenu Skandynawii, a także z Ukrainy – z okolic Czernihowa (por. Słupecki 1998, 64).

W XIX wieku dostęp do kopca został ograniczony po wzniesieniu wokół niego Fortu 33 (w latach 1854-57) – znalazł się na terenie należącym do wojska. Przed przystąpieniem do badań archeologicznych konieczne więc było rozwiązanie kwestii prac na terenie wojskowym i rozebrania części zabudowy fortu (rozebranego ostatecznie, poza obiektem bramy, w roku 1954) – **ryc. 2**.

Kopiec Kraka to nadal jedna z dominant krajobrazu Krakowa i od wieków element jego krajobrazu kulturowego. Kopiec żyje i żył w świadomości mieszkańców, nic więc dziwnego, że chęć wyjaśnienia jego zagadek pojawia się nie tylko w kręgach naukowych, ale i w społeczeństwie (**ryc. 3**). Dyskusje na ten temat rozgorzały np. w początku lat trzydziestych XX w. i doprowadziły do utworzenia przez Krakowską

¹ W ostatnich dziesięcioleciach trwa ożywiona dyskusja na temat astronomicznych aspektów lokalizacji, znaczenia, a także datowania kurhanu, której najnowszym podsumowaniem są prace profesorów Akademii Górniczo-Hutniczej, Piotra Banasika i Władysława Górala (2016, tam wcześniejsza literatura).

Akademii Umiejętności, we wrześniu 1933 r., *Komitetu Badań Kopca Krakusa*, w skład którego weszli przedstawiciele nauk humanistycznych, przyrodniczych i technicznych. Jeden z inicjatorów przebadania kopca, były poseł na sejm, redaktor popularnego IKC-a (*Ilustrowany Kurier Codzienny*), Mieczysław Dąbrowski przekazał Akademii dar pieniężny na badania obiektu. Posiedzenia Komitetu odbywały się już od połowy roku 1933 (30.06.1933 – Archiwum MAK, zespół „Kopiec Krakusa”, „Protokół z posiedzenia w sprawie rozkopania Kopca Krakusa d. 30.VI.1933r.”), a następnie w całym okresie trwania prac przygotowawczych i wykopaliskowych. Założenia badawcze zostały zaprezentowane przez Józefa Żurowskiego (1934) w opracowaniu *Czem może być Kopiec Krakusa i jak należy go badać?*, a wcześniej w referacie na wspomnianym, pierwszym posiedzeniu PAU w sprawie rozkopania kopca (Archiwum MAK, zespół „Kopiec Kakusa”, maszynopis referatu)². Na kolejnych zebraniach zajmowano się naukowymi aspektami organizacji przedsięwzięcia – referowano źródła historyczne, analizowano przypuszczalne analogie ze znanych obiektów archeologicznych w Europie (jak kopce neolityczne czy wikingi); prezentowano wyniki konsultacji z naukowcami badającymi już wcześniej kurhany.

Powołany zespół badawczy złożony był z wybitnych specjalistów wielu dziedzin nauki. Za archeologiczną stronę przedsięwzięcia odpowiadał, kierujący badaniami, Józef Żurowski³ (do 1937 r.), a następnie Roman Jakimowicz (1937). Prace terenowe prowadził młody prahistoryk krakowski, Jan Bartys⁴, autor większości zachowanych notatek terenowych i dokumentacji rysunkowej z wykopalisk na kopcu. Kwerendy historyczne przygotował Henryk Münch. Wydobywane w trakcie badań monety wstępnie omówił Władysław Semkowicz (pełne opracowanie numizmatów z badań – Reyman-Walczak,

w przygotowaniu). Odkryte w nasypie szczątki dziecka i osoby dorosłej (ryc. 4) zanalizował Kazimierz Stołyhwo. Badania geologiczne i petrograficzne Jana Nowaka i Stanisława Kreutzta dostarczyły informacji o budowie nasypu i pochodzeniu surowca użytego przy jego budowie, miały także posłużyć wiernej rekonstrukcji obiektu po zakończeniu badań. Odkryte szczątki roślinne zanalizował Władysław Szafer. Nad stroną techniczną prac czuwał Franciszek Jakubik. W trakcie badań kopca wykonywano jedne z pierwszych w Polsce zdjęć lotniczych wykorzystanych dla celów archeologicznych (ryc. 2).

Wyniki kolejnych etapów prac prezentowane były na posiedzeniach PAU (Jakubik *et al.* 1934; Jakubik *et al.* 1935). Zabytki i dokumentacja z prac, aż do początkowego okresu II wojny światowej, znajdowały się w lokalu Komitetu, a później trafiły do Muzeum Archeologicznego w Krakowie. Jak zauważył autor opracowania, Rudolf Jamka (1965), część dokumentacji nie zachowała się, dotyczy to zwłaszcza okresu badań po śmierci Józefa Żurowskiego. Nieocenione w związku z tym są notatki, które przez cały czas prowadził Jan Bartys (por. ryc. 4, 5) i wykonywana przez niego dokumentacja rysunkowa.

Przeprowadzone w latach 1934-37 (11. 04-30. 11. 1934 r., 07. 03-10. 12. 1935 r., 14. 03-08. 05. 1936 r., 19. 04-10. 07. 1937 r.; prace rekonstrukcyjne ukończono dopiero w 1956 r.) badania wykopaliskowe uznano za nieudane (ryc. 6), gdyż nie odkryto pozostałości centralnego grobu. Pominięto jednak możliwość istnienia np. pochówku popielnicowego na kurhanie (forma pochówku praktykowana przez Słowian pomiędzy wiekiem VII a czasem przyjmowania przez nich chrześcijaństwa). Wyniki prac wykopaliskowych nie zakończyły dyskusji o chronologii i funkcji obiektu.

Podsumowanie wyników badań wykopaliskowych

W najbliższym otoczeniu kopca, w rozbieranym wale ziemnym otaczającym fort, odkryto dwa skupiska monet (Reyman-Walczak, w przygotowaniu). Uważano (Jamka 1964, 190-191, 193, ryc. 8, 9), że pierwotnie stanowiły one jeden depozyt z XVI w., który został znaleziony w pobliżu kopca przez robotników/żołnierzy w czasie sypania wału (w latach 1846-1848). W obydwu zbiorach przeważają monety Kazimierza Jagiellończyka (1447-1492) i Jana Olbrachta (1492-1501); oprócz tego, pojedyncze monety Władysława Jagiełły, Jerzego z Podiebrada, Macieja Korwina, nieokreślona moneta andegaweńska (XV w.), nieoznaczona moneta węgierska, a także austriacka z 1816 r. oraz złoty koleczyk i blaszki.

W trakcie pierwszego etapu prac rozbiórkowych wykonano także cztery, niewielkich rozmiarów wykopy sondażowe u podnóża kopca, jednakże dokumentacja z nich nie jest znana. Jamka (1964, 193-197),

² Materiały archiwalne zgromadzone są w Archiwum Muzeum Archeologicznego w Krakowie, Archiwum Polskiej Akademii Umiejętności oraz Archiwum Muzeum Historycznego Miasta Krakowa.

³ Niespodziewana śmierć Józefa Żurowskiego, 22. stycznia 1936 r., miała ogromny wpływ na dalszy przebieg badań kopca. Zabrakło badacza cieszącego się w krakowskim środowisku naukowym wielką estymą, który był w stanie przeforsować pełną realizację wstępnych zamierzeń badawczych (por. Gedl 2000; Tyniec 2015).

⁴ Jan Bartys nie miał możliwości opracowania wyników badań (był autorem prawie całej dokumentacji terenowej). We wrześniu 1939 r., jako oficer Wojska Polskiego, znalazł się na froncie, po wybuchu wojny polsko-sowieckiej dostał się do niewoli, do 08. 03. 1940 r. był więziony w obozie w Kozielsku, skąd wywieziono go do więzienia Smoleńsku, a 15. 03. 1940 r. został zamordowany przez funkcjonariuszy NKWD i pochowany w Katyniu. Zidentyfikowany w czasie prac ekshumacyjnych w 1943 r., jego zwłoki oznaczono numerem 5 (za: http://www.ipn.gov.pl/ftp/wystawy/malopolanie_w_katynskich_dokumentach/html/plansza03a.html).

na podstawie sprawozdań Żurowskiego, uznał, że to właśnie w tych wykopach odkryto ceramikę kultury lużyckiej. Porównanie informacji pozwala na stwierdzenie, że od strony wschodniej kopca wykonano prace przygotowawcze przed jego wzniesieniem, niwelując skałę o ok. 1 m. Również od strony wschodniej zarejestrowano nadsypanie podstawy kopca w trakcie budowy dziewiętnastowiecznej fortyfikacji (odkryto tam ułamki nowożytnych naczyń). W pozostałych wykopach natrafiono na ceramikę wczesnośredniowieczną i pradziejową oraz wyroby krzemienne (por. Ginter 1967).

Badania górnej części kopca prowadzono w obrębie ćwiartek, uzyskując profile o przebiegu NS i EW do głębokości 1 m (Jamka 1964, 197). Nasyp rozkopywano warstwami 25 i 50 cm grubości. Początkowo całość wybranej ziemi przesiewano przez system sit, później zabiegowi temu poddawano już tylko nawarstwienia z wybranych punktów. Starannie pobierano do analiz próbki ziemi, które miały później pomóc usypać kopiec z identycznych warstw. W warstwach nasypowych odkrywano różnoczasową ceramikę i wyroby krzemienne.

W NE ćwiartce ok. 2 m od szczytu kopca natrafiono na pozostałości dębu, który rósł na kopcu (Jamka 1964, Ryc. 13) – były to rozległe pozostałości korzeni, które sięgały do głębokości 530 cm (ryc. 4). Pomiedzy nimi natrafiono na fragmenty drewna brzoźowego – mogły pochodzić z domniemanej budowli lub krzyża, który postawiono na szczycie kopca. Szczątki botaniczne analizował Władysław Szafer, który stwierdził, że korzenie mogą świadczyć o tym, że drzewo do ścięcia mogło rosnąć co najmniej 300 lat. Próbkę tę nie są już dostępne, gdyby jednak nawet zachowały się do naszych czasów ich datowanie dendrochronologiczne nie byłoby możliwe, gdyż korzenie i gałęzie („młode przyrosty” nie nadają się do tego rodzaju datowania – por. Zielski, Krapiec 2004, zwłaszcza 52).

Ok. 4 m od wierzchołka natrafiono także na srebrną monetę Bolesława II czeskiego (naśladownictwo denarów bawarsko-szwabskich) z ok. 970 r., która mogła być zgubiona w czasie sypania Kopca (por. Reyman-Walczak, w przygotowaniu) W warstwie jednak znajdowały się także zabytki nowożytne (przy obwodzie kopca). Wśród prahistorycznych części stanowi materiał lateński (ceramika i szpila – por. Jamka 1964, Ryc. 14).

W kolejnym etapie badań kopca najbardziej interesującym znaleziskiem już w trakcie wykopalisk wydawały się pozostałości konstrukcji przypominającej płot plecionkowy, której reliktem były ukośnie(?) wbite w piasek paliki drewniane (por. Jamka 1964, Ryc. 17, Plan V, VI). Również w tym poziomie natrafiono na różnoczasowy materiał zabytkowy.

Informacja na temat wyników badań wykopaliskowych w dolnej części nasypu kopca jest, niestety,

niepełna, gdyż nie zachowało się szczegółowe sprawozdanie. Wiadomo, że prace prowadzono już wówczas wykopując jedynie lej w centrum kopca. Należy przypomnieć, że planując wykopaliska Żurowski zakładał konieczność przebadania całości kopca (Archiwum MAK, zespół „Kopiec Krakusa”, maszynopis referatu z dn. 30.06. 1933 r.: „Dlatego to niemożna stosować jakichkolwiek takich cięć przez Kopiec, które miałyby kierować jakieś zgóry powzięte wyobrażenie o położeniu grobu. Z tego powodu sądzę, że najbardziej racjonalne będzie usunięcie całego nasypu...”), a decyzja o ostatecznym ograniczeniu badanej powierzchni zapadła po jego śmierci i była efektem nacisków ze strony konserwatorów sztuki (Jamka 1964, 183). Warstwa, którą w ten sposób eksplorowano, składała się przede wszystkim z piasku, w jej centrum natrafiono na skupisko kamieni, w którym odkryto pozostałości pionowego słupa. Lej w części SW był poszerzony wkopem ze względu na zauważoną zmianę wypełniska – odkryto nieregularne, rozczłonkowane struktury na powierzchni, jak to określono, „piasku miejscowego” – w zagłębieniu tym znaleziono ceramikę „lużycką” węgle drzewne, kości, ale też stopiony brąz, ułamki naczyń wczesnośredniowiecznych, „fragment naczynia polewanego”, a przy dnie odkryto fragment podkowy żelaznej i dwie monety srebrne z czasów Karola IV czeskiego (a więc XIV-wiecznych; Jamka 1964, Ryc. 22). Zagłębienie to interpretowane jest jako pozostałość wkopu rabunkowego, gdyż trudno sobie wyobrazić, aby usypanie kopca w XIV w. nie było zauważone przez kronikarzy. Pamiętać należy, że przyjęta metoda eksploracji przyniosła jedynie wrywkowe rozpoznanie podstawy kopca – z 2826 m² przebadano jedynie 103 m², co stanowi ok. 4% jej powierzchni! Natomiast sam nasyp został wyeksplorowany w dużo większym stopniu niż przyjęło się sądzić na podstawie fotografii, którą opublikował Jamka (1964 Ryc. 19). Inne zachowane zdjęcie ukazuje dużo bardziej zaawansowany etap badań archeologicznych w obrębie nasypu (ryc. 7).

Kopiec usypano z materiału wydobytego w SE części wzgórza Lasoty, czyli z okolicy obecnego nowego cmentarza (badania prof. Jana Nowaka – Jakubik *et al.* 1934) i w trakcie jego sypania zniszczono istniejącą tam zapewne pradziejową osadę (archeologom znana jest osada przy ul. Jerozolimskiej).

Kiedy został kopiec usypany? Na pewno nie w okresie neolitu, z którym związane są liczne kurhany grobowe nie tylko na terenie Małopolski – wyklucza to odkrycie w nasypie materiałów z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Zabytek awarski – okucie śmigielkowate⁵ z wieku VIII, znalezione w dolnej części kopca (ryc. 5), wyklucza także, aby powstał

⁵ Lokalizacja odkrycia, choć potwierdzona w notatkach Bartysa (ryc. 5), to zgłaszane są do niej zastrzeżenia – Słupecki 1998, 62, 63.

w okresie wędrówek ludów, gdy usypano m.in. kopce w Jakuszowicach, Przemęczanach czy Szarpii. Moneta⁶ Bolesława II czeskiego (ryc. 4) świadczy o tym, że kopiec istniał w drugiej połowie X wieku, zaś obecność dębu na szczycie kopca sugeruje, że obiekt ten usypany został jeszcze przed wprowadzeniem chrześcijaństwa. Problemem jest tylko to czy nastąpiło to w Małopolsce w wyniku działalności misji cyrylo-metodiańskiej (w 2. poł. IX w.), czy też dopiero po włączeniu Małopolski w skład państwa Piastów wielkopolskich, a więc w okolicach roku 1000. Elementy wewnętrznej konstrukcji nasypu kopca – pal centralny czy rozchodzące się promieniście płoty z plecionki przypominają takie struktury z wczesnośredniowiecznych wielkich kurhanów, zwłaszcza tych najliczniejszych, skandynawskich (por. Słupecki 1998, 62-63, tam wcześniejsza literatura).

Wyniki badań potwierdziły wiarygodność opisu Długosza dotyczącego kopca utożsamianego przez niego z mogiłą⁷ legendarnego Kraka – nie odkryto jedynie pozostałości kapliczki na jego szczycie, ale mogła ona zostać całkowicie zniszczona przy montażu punktu wysokościowego (ryc. 8). W okresie przed przyjęciem chrześcijaństwa kopiec był miejscem kultu, o czym mogą świadczyć pozostałości rosnącego na nim dębu (drzewa czczonego przez m.in. Słowian, ale także wzmiankowanego w tekstach hagiograficznych, np. w żywocie Ottona z Bambergu).

Na kopcu przez wieki kultywowano obrzędy związane z odpustem przy kościele św. Benedykta

– Rękawka i obrzędem rzucania jedzenia i monet (odkryte w nasypie monety wskazują, że ten ostatni nie był jednak starszy XV w.).

Bezpośrednio po zakończeniu badań archeologicznych w 1937 r. przystąpiono do zaplanowanego rekonstruowania nasypu kopca (Archiwum MAK, zespół „Kopiec Kakusa”, maszynopis referatu J. Żurawskiego z dn. 30.06. 1933 r.: „8. Nie wyobrażam sobie aby można było rozkopać Kopiec Krakusa i nie usypać go zpowrotem. Pomnik ten jest bowiem tak bardzo związany z krajobrazem Krakowa że nie można go z niego usunąć ani zeszpecić.”). Prace tych nie udało się zakończyć przed wybuchem II. wojny światowej. W latach pięćdziesiątych XX w. stan obiektu stał się przedmiotem troski archeologów. W roku 1954 Adam Krauss (Zaitz 1996, 113, 114), pełniący obowiązki konserwatora zabytków archeologicznych w południowej Polsce, rozpoczął starania o zabezpieczenie i zakończenie rekonstrukcji zabytku. Prace te prowadzono przez dwa lata (ryc. 9). Po prawie dwudziestu latach Kopiec Kraka odzyskał wysokość z czasów poprzedzających badania wykopaliskowe (ryc. 10). Zgodnie z założeniami przyjętymi przed rozpoczęciem badań archeologicznych rekonstrukcja wiernie odtworzyła kształt kurhanu sprzed ingerencji badawczej.

Muzeum Archeologiczne w Krakowie

⁶ Miejsce odkrycia monety wg notatek Bartysa: „Bolesław II czeski – 1 – 30-40 cm od obwodu kopca dokładnie na kierunku Połud-wschód – Północny zachód po stronie Półn-zach. na poziomie 4 m od szczytu.” (ryc. 4).

⁷ Warto przypomnieć, że legendę o Kraku jako pierwszy zapisał w swej Kronice na początku XIII w. dziejopisarz Mistrz Wincenty, zwany Kadłubkiem, późniejszy biskup krakowski (1207-1218). Na przestrzeni wieków podanie było stale uzupełniane i modyfikowane m. in. przez Jana Dąbrówkę, Jana Długosza (powiązał bezpośrednio osobę Kraka z kopcem na Krzemionkach – por. Słupecki 1998, 60), Bernarda Wapowskiego, Bartosza Paprockiego, Joachima Bielskiego.

LITERATURA:

- Banasik P., Góral W.
 2016 *Kopiec Krakusa a zachód Słońca w dniu przesilenia letniego - aspekty astronomiczno - archeologiczne*, *Materiały Archeologiczne* 41, 301-312.
- Gedl M.
 2000 *Józef Żurowski (1892-1936)*, [w:] J. Dybiec red., *Uniwersytet Jagielloński. Złota księga Wydziału Historycznego*, Kraków, 336-340.
- Ginter B.
 1967 *Materiały krzemienne z Kopca Krakusa*, *Materiały Archeologiczne* 8, 85-87.
- Jakubik F., Kreutz, Nowak J., Szafer W., Żurowski J.
 1934 *I-sze sprawozdanie z badań nad Kopcem Krakusa*, Kraków.
- Jakubik F., Kreutz, Semkowicz W., Stołyhwo K., Szafer W., Żurowski J.
 1935 *II-gie sprawozdanie z badań nad Kopcem Krakusa*, Kraków.
- Jamka R.
 1965 *Wyniki badań wykopaliskowych na kopcu Krakusa w Krakowie*, *Slavia Antiqua* 12, 183-230.
- Radwański K.
 2000 *Kopiec Krakusa składnikiem wielkiego cmentarzyska kurhanowego na krakowskich Krzemionkach*, [w:] J. Rydzewski red., *150 lat Muzeum Archeologicznego w Krakowie*, Kraków, 267-280.
- 2002 *Nekropola grobów kurhanowych na Krzemionkach wraz z monumentalnym kopcem Krakusa - głównym ośrodkiem ceremonialnym krakowskiego centrum władzy w IX-X w.*, [w:] *Civitas & villa. Miasto i wieś w Europie Środkowej*, Wrocław-Praha, 413-426.
- 2003 *Wielkie kopce krakowskie i próba uściślenia ich chronologii*, *Rocznik Krakowski* 69, 5-23.
- Słupecki L. P.
 1998 *Monumentalne kopce Krakusa i Wandy pod Krakowem*, [w:] *Studia z dziejów cywilizacji. Studia ofiarowane profesorowi Jerzemu Gąsowskiemu w pięćdziesiątą rocznicę pracy naukowej*, Warszawa, 57-72.
- Tyniec A.
 2015 *Józef Żurowski. Archeolog i konserwator krakowski*, [w:] *Materiały i dosлідrenija z archeologij Prikarpatja i Volyni 19, 3rd International Scientific Conference on History of Archaeology - History of Archaeology: Interpersonal and Institutional Communication*, Lviv 15-16.10.2015, Lviv, 106-112.
- Zaitz M.
 1996 *Adam Krauss (nekrolog)*, *Materiały Archeologiczne* 29, 113-115.
- Ziejka F.
 2016 *Z Kopca Krakusa na Zakrzówek - o „wędrówkach” po Krakowie astronomów i fizyków*, *Foton* 132, 30-42.
- Zielski A., Krąpiec M.
 2004 *Dendrochronologia*, Warszawa.
- Żurowski J.
 1934 *Czem może być Kopiec Krakusa i jak należy go badać?*, Kraków.

Krak's Mound built twice

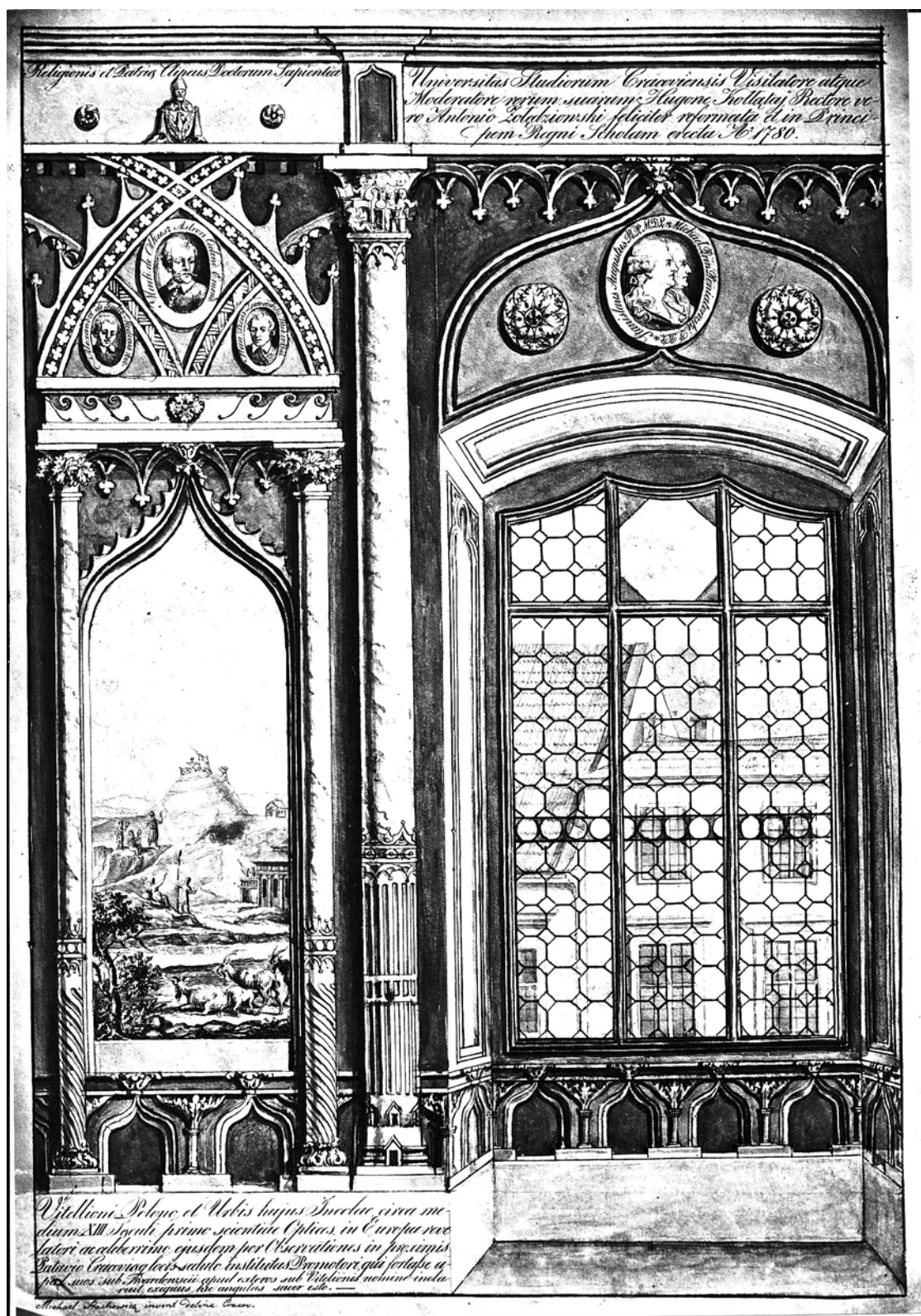
Summary:

Not only does Kraków have a legend about its origins, but also a tomb of the legendary founder of the city. At the highest point of the Krzemionki Range, on the hill called Rękawka, there is a mound regarded as the burial place of the legendary founder of Kraków, Prince Krak (**fig. 1**). It is one of the landmarks of Kraków and for centuries has been an element of its cultural landscape. During the 1930s, excavation research was carried out which, however, did not yield expected results – the discovery of a grave. The reconstruction of the mound was completed 20 years later (**fig. 10**). Results of the excavation work did not end the debate concerning the chronology and function of the structure.

One should remember, however, that the approved exploration method resulted merely in a random examination of the mound's base – out of 2826 m² only 103 m² were examined, which constitutes app. 4% of its area! On the other hand, the mound

itself was explored to a much greater extent than it is generally believed. The preserved photograph shows a much more advanced stage of archaeological research within the mound (**fig. 7**).

When was the tumulus built? Certainly not during the Neolithic period, which numerous burial mounds not only in Lesser Poland are associated with – the idea was ruled out by the discovery of materials from the Bronze Epoch and the early Iron Age in the mound. The Avar artefact – a propeller-like ferrule from the 8th century and a coin of Boleslaw II of Bohemia confirm the fact that the tumulus existed in the 2nd half of the 10th century, while the presence of oak on the mound suggests that it must have been built before the introduction of Christianity. Elements of the interior construction of the mound – a central post or radiating wattle fences – resemble similar structures found in early-medieval great barrows, especially Scandinavian.



Ryc. 1. Vitelion Twardowski prowadzi obserwacje astronomiczne ze szczytu kopca – Michał Stachowicz 1821 r., fragment nieistniejącej dekoracji Sali Jagiellońskiej Collegium Maius (za: „Pszczółka Krakowska” rok 1821)

Fig. 1. Vitelion Twardowski conducts astronomical observations from the top of the mound – Michał Stachowicz, 1821, fragment of the now-defunct decoration in the Jagiellon Chamber in Collegium Maius (from: “Pszczółka Krakowska”, 1821)



Ryc. 2. Kopiec Krakowski otoczony po rozebraniu części fortyfikacji fortecy Krakus - 1933 r. (zbiory: Archiwum MAK)

Fig. 2. Krak's Mound and its surroundings after dismantling a part of the Krakus fort fortifications - 1933 (collection: MAK Archive)

7 STR.

RESTAURACJA I KASJEROWNIA
"PAVILION"
JAN ADAMCZYK
KRAKÓW
Poczt. Sponsorskiej - 100 1000

"WRÓBLE NA DACHU"

ROZWIĄZANIE ZAGADKI RYSUNKOWEJ Nr. 5.

Pan Sonda od lat marzył o jakichś bohater-
skich wyczynach. Snuty mu się awanturniczo
wyprawy, poszukiwanie ukrytych skarbów...
— Ha! — zawołał pan Sonda pewnego dnia.
— Poco mam daleko szukać, mając kopiec Kra-
kusa pod nosem!

W wielkiej tajemnicy, przed konserwatorem
prochów Krakusa, wybrał się na zdobycie spo-
dziewanych skarbów. Jakże były losy tej wy-
prawy zostawił do rozstrzygnięcia naszym
Czytelnikom. Rzecz jasna, że liczne grono
Sympatyków dokopało się prawdziwych skar-
bów humoru w postaci rozżalów naszego pi-
sma. Któryś z dowcipniaków twierdzi, że kopiec
Krakusa, to prosiu o obrazy jako przedpoto-
powego obrzyma-piaka przysypało z wiekiem
warstwą ziemi. Lani pozwolił p. Sondzie doko-
pać się dla krzyżu lub skarbu w postaci...
gusika. Pan Sonda nie znalazłszy spodziewa-
nego skarbu, nie łamie jednakże rak z rozpaczy
jak zapalki, tylko jak sobie wyobraża jeden
z Czytelników, otwiera wielkie przedsiębiorstwo
w podziemiach Kopca i robi kolosalną firmę.
Dowcipne rozwiązanie nadesłał p. Latawiec.
Otóż p. Sonda tak długo kopał aż się przeko-
pał na drugą stronę półkuli. Według innej wer-
sji wyprawa do skarby miała wcale niemity
epilog. Pana Sondę przysłapał komosnik...
Jury redakcyjne bez zgody archeologów i
konserwatorów przyznała nagrody:

I. nagrodę w kwocie 20 zł. — Aleksandrowi
Weszczyńskiemu z Chodzieża.
II. nagrodę — 10 zł. Aleksandrowi Stawow-
czykowi z Krakowa.
III. nagrodę — 5 zł. Tadeuszowi Tomaszew-
skiemu ze Lwowa.

1. Pan Sonda przekonał się, że
kopiec jest niepełnie wy-
gasłym wulkanem!...

2. Pan Sonda wykopał cenną
wazę, którą zachował do
własnego użytku!

3. Pan Sonda znalazł pogrze-
baną w młodości talent...

Ryc. 3. Wycinek z piśmka satyrycznego, „Wróble na dachu” – wyniki konkursu dla czytelników dotyczącego spodziewanych rezultatów badań wykopaliskowych kopca (zbiory: Archiwum MAK)

Fig. 3. Excerpt from a satirical paper “Wróble na dachu” – results of a readers’ competition concerning the expected effects of the excavation research in the mound (collection: MAK Archive)

Kopiec Krakusa.

Kopiec ^{1) monety}
 sztuła 23
 Jan Karimien - 7
 Zapiellowski - 3
 Zygmunta III - 4
 Sławiak - 1
 Bolesław II czerwiński - 1 → 30-40 cm od obrzeża kopca dokładnie na kierunku
 północ-zachód — północny zachód pro str. półn. zach.
 na poziomie 4 m od szczytu.
 austriackie (kavale XVIII - XIX i XX w) - 6
 Węgry (1787) - 1.

2) szkielet dziecka.
 Po stronie północno-zachodniej kopca (dokładnie zachodnio-północny - zachód.)
 w ciążce I. na głębokości 103 cm od szczytu, 1 m od ~~tego~~ 6 m 30 cm od ścianki
 w. od obrzeża. Wzrost szkieletu widać kierunku ~~z~~ północnie-
 (głowa) — północ (nogi). Szkielet leży na wznak. Długość 80 cm.

3) szkielet dorosłego osobnika.
 tuż pod darnią. Na kierunku północny-zachód — północ-zachód
 (pro tej stronie)
 w. IV. głębokości ca 170 cm od szczytu. (kości w całości)

4. Korzenie dębu.
 ukazywały się w ciążce IV (północno-zachodnie) na głębokości - 5,2 m
 - 2 m. (dokładnie 1967 m). Wzrosty się w głąb do głębokości 4 m 50 cm
 (czyli około 2 m 50 cm Igocia). Obrót kępczyska 12 1/2 m
 - o' najdłuższe 4'60 m o' krótkie 3'60 m. Wzrosty były
 wyróżnione około 25 poszerzonych korzeni. Najdłuższe korzenie
 1,70 - 2,15 m).

5). piasek ukazywał się pod korzeniami dębu (najwyższy i potężny
 w pobliżu korzeni) na głębokości 3 m od szczytu. i stop d. stale
 ten doł w. występuje.

6) materiał prehistoryczny (w którym widać w nim i piasek (pyłki i pyłki?)
 wskazywały najdłuższe się rozciągają w nim próchnięto-gliniastej, jak
 (ca. 10 młk.) i w piasku. charakter? (neolit, Turcja i piasek, może
 nawet neolit?).
 by kamienie. piasku widać z kamieniami ceglano-brownymi.

Ryc. 4. Kartka z dziennika badań Jana Bartysa - wykaz monet, lokalizacja odkrytych szkieletów ludzkich i korzeni dębu (zbiory: Archiwum MAK)

Fig. 4. Page from the research journal of Jan Bartys - a list of coins, the location of discovered human skeletons and oak roots (collection: MAK Archive)

Salne zbiranie woskow woski jak dnie uprzedniego,
30 IV piątek, domowego pochłonię. prace jak dnie
uprzedniego, 1 V 1937 sobota. Ukonczenie wosków
8:50 do 10:50 w c. I-g. Salny wosk w wosku
w c. IV-g. 2 V. Niedziela, 3 V. Pięto wosko-
stowe. 4 V wtorek popołudnie, Poproszenie porównania
10:50 w c. I-g. Porównanie zbiranie wosków
10:50 do 11 m c. I-g. Salny zbiranie wosków
13-14 m c. IV-g. 5 maja 1937 środa popołudnie,
Ukonczenie wosków 13-14 m c. IV-g. zbiranie wosków 10:50-
-11 m c. I-g. 6 maja 1937. Pięto. 7 maja 1937
piątek, domowego. Plantowanie porównania 14 m c. IV-g.
i porównanie. Salne zbiranie wosków 10:50-11 m c. I-g.
8 maja 1937 sobota. zbudowania przedmiotów i listki
z brzości w kierunku kierunku ~~o~~ w porównaniu
15:50 m c. I-g. około 12 m od środka, 8 maja 1937,
sobota popołudnie. Salne zbiranie wosków 14-15 m c. IV-g.
over 10:5-11 m c. I-g. 9 maja niedziela. Zbiórki
wosków wosków wosków wosków wosków wosków
wosków wosków wosków (Hampel). 10 maja 1937. porównanie
popołudnie. Salne zbiranie wosków 14-15 m c. IV-g.
over 10:5-11 m c. I-g. 11 maja 1937 wtorek

Ryc. 5. Kartka z dziennika badań Jana Bartysa - lokalizacja odkrycia okucia śmigielkowego (zbiory: Archiwum MAK)

Fig. 5. Page from the research journal of Jan Bartys - the location where the propeller-like ferrule was discovered (collection: MAK Archive)

KU WIECZNEJ RZECZY PAMIĘCI



Chcąc rozwiązać zagadkę Kopca Krakusa, t. j. zbadać, kto i kiedy go usypał i w jakim celu, postanowiła Polska Akademia Umiejętności przekopać Kopic, by sięgnąć aż do jego dna. Pracę podjęto z subwencji ówczesnego posła na sejm Mariana Dąbrowskiego. Rozpoczęto ją dnia 19 lipca 1934 roku. Usunięto naprzód otaczające Kopic wały, wzniesione przez wojsko austriackie w połowie XIX w., po czym przystąpiono do rozkopywania Kopca. Z 19.100 m³ kubatury nasypu przekopano i zbadano 16.800 m³, usuwając część Kopca od góry, a następnie wkopując się w formie leja do jego wnętrza, aż do skalistej podstawy. Pozostawiono zaś nieknięty okólny rąbek podstawy Kopca o przekroju trójkąta prawie prostokątnego, długiego przy podstawie na 7,5 m a 4 m wysokiego; nienaruszona objętość wynosiła tylko 2.300 m³.

Kierownictwo naukowe nad przekopaniem Kopca powierzyła Polska Akademia Umiejętności drowi Józefowi Żurowskiemu, docentowi U. J., a po jego śmierci w grudniu 1935 r. drowi Romanowi Jakimowiczowi, dyrektorowi Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. Techniczne kierownictwo robót prowadził początkowo inż. Adam Semkowicz, a po rychłej jego śmierci aż do końca inż. Franciszek Jakubik. Nadzór w terenie sprawował mgr prehistorii Jan Bartys. Po wyczerpaniu subwencji dalsze koszty pokrywała Polska Akademia Umiejętności ze swoich funduszy. Dużą pomocą w tym wielkim przedsięwzięciu naukowym było dostarczenie darmo robotników do prac ziemnych, początkowo przez Wojewódzki Fundusz Pracy, następnie przez Komendę Drużyn Junackich.

Grobu wewnątrz nie znaleziono. Dnia 10 lipca 1937 r. ukończono badania Kopca Krakusa, a w następnym dniu rozpoczęto zasypywanie go z powrotem, by doprowadzić do pierwotnego stanu, tak pod względem wysokości, jak zewnętrzny wygląd, według dokładnych zdjęć sytuacyjnych, które przygotowano przed rozpoczęciem i w ciągu robót.

W Krakowie, dn. 28 lipca 1937.

Prezes Polskiej Akademii Umiejętności

Sekretarz Generalny Polskiej Akademii Umiejętności

Kierownik techniczny

BIELAKI WYWIERTYU ZAGIEŁONIEGO DO SĄSĄDZI JÓZEF PILPOWISKO

Ryc. 6. Komunikat Polskiej Akademii Umiejętności o zakończeniu badań archeologicznych kopca (zbiory: Archiwum MAK)

Fig. 6. Announcement of the Polish Academy of Learning about concluding the archaeological research on the mound (collection: MAK Archive)



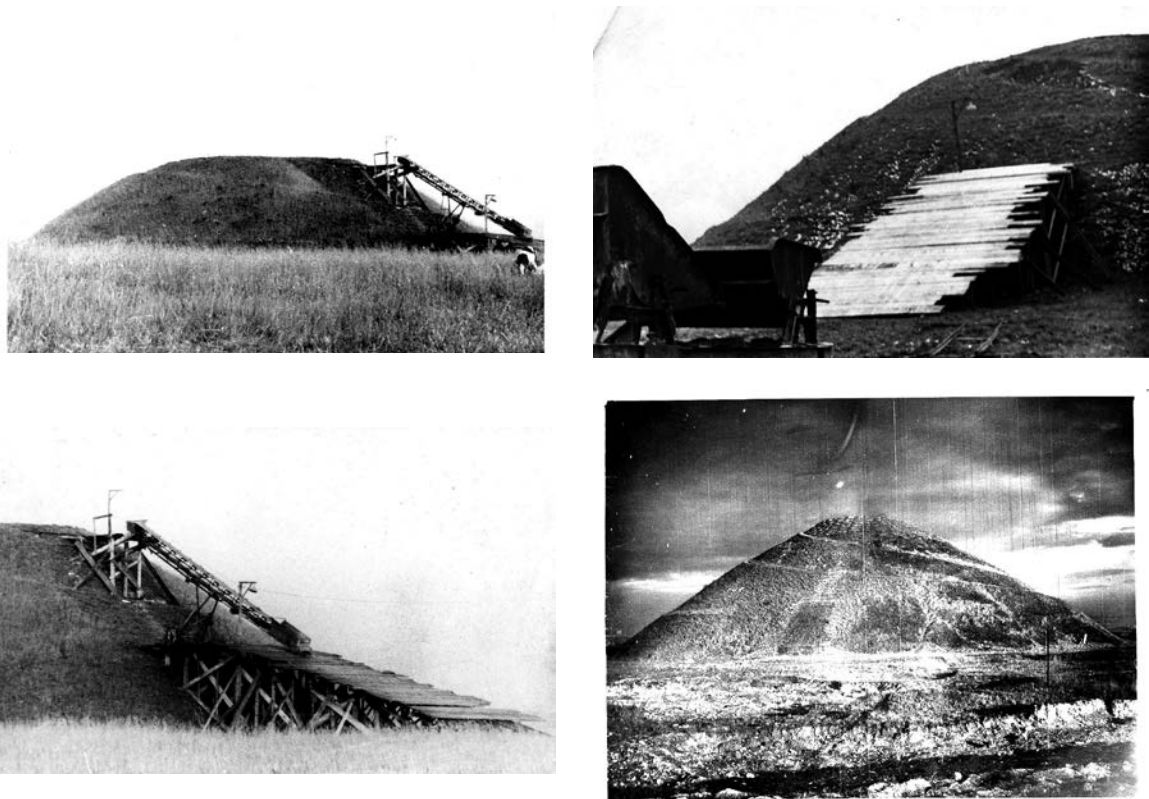
Ryc. 7. Kopic Krak w trakcie badań wykopaliskowych - 1937 r. (zbiory: Archiwum MAK)

Fig. 7. Krak's Mound during excavation research - 1937 (collection: MAK Archive)



Ryc. 8. Widok Kopca Krak z punktem triangulacyjnym, z fragmentem muru fortecznego na pierwszym planie - pocz. XX w. (zbiory: Archiwum MAK)

Fig. 8. View of the Krak's Mound with a triangulation point, and a fragment of the fortress wall in the foreground - beginnings of the 20th c. (collection: MAK Archive)



Ryc. 9. Rekonstrukcja szczytu Kopca Kraka w latach 1954-1956 – fot. Adam Krauss

Fig. 9. Reconstruction of the top of the Krak's Mound in the years 1954-1956 – photo: Adam Krauss



Ryc. 10. Kopiec Kraka z otoczeniem przed badaniami, po rozebraniu części fortyfikacji fortu Krakus - 1933 r.
(zbiory: Archiwum MAK)

Fig. 10. Krak's Mound and its surroundings before the research, after dismantling a part of the Krakus fort fortifications - 1933 (collection: MAK Archive)